

Články

**POLA NEGRI:
E/MIGRUJÚCI OTCOVIA A DCÉRY
A ICH MÝTY**

Viliam Jablonický

Kariéra a mýtus herečky Poly Negri, ktorý vrcholil v období nemého filmu, stojí na počiatku ďalších a neskorších známych a menej známych osobností spätých s migračnými a emigračnými pohybmi s územím Slovenska. V tejto zostave už len v oblasti kinematografie nájdeme veľmi širokú a prekvapujúcu plejádu osobností, ktoré ak nie výrazne, iste nie bezvýznamne ovplyvňovali predovšetkým podobu americkej a cez ňu i svetovej audiovizuálnej kultúry. Prínajmenej 20. storočia. Vysťahovalecké prúdy z územia Slovenska patrili po roku 1870 k najpočetnejším v európskom prostredí, poháňala ich nielen sociálna bieda, ale aj národnostná netolerancia dobového Uhorska a zložitosť medzivojnového vývoja Československa. (V rokoch 1919–1939 zo Slovenska to bol až štvornásobok priemeru vysťahovalectva z českých krajín, obdobne to bolo predtým v Uhorsku.) Neskôr predovšetkým masovú motiváciu odchodov z ekonomických dôvodov nahradili obavy a dôsledky politických represíí a známe vnútro a medzinárodné politické dopady povojnových rokov, ktoré viedli viac a neraz predovšetkým k politicky motivovaným ilegálnym útekom a únikom – exilu najmä do krajín západnej demokracie. Od deväťdesiatych rokov minulého storočia opätovne dominujú takmer výlučne sociálno-ekonomické a vzdelanostné-študijné motívy už legálnej migrácie a rozsiahleho typického úniku mozgov, z ktorých iba časť sa navracia do pôvodnej vlasti. V pomerných a percentuálnych európskych štatistikách vysťahovalectva figuruje Slovensko v minulom storočí ihneď za Írskom, čo je prekvapujúce pre stredozemskú krajinu, pretože hlavné migračné cesty za oceán, za neraz príbuzných okolností, smerovali dosť pochopiteľne a oveľa dostupnejšie z vtedy chudobných prímorských krajín ako Nórsko, Chorvátsko, Portugalsko, Grécko, Poľsko. Neraz z priamych rodákov, potomkov vysťahovalcov, najmä v americkom melpote, vyrastali najmä v druhej a tretej generácie profilové osobnosti, ktoré sa výrazne presadili. A ich súvislosti s miestom a krajinou pôvodu sa takmer stratili alebo zabudli, či si ich niektorí ani neuvedomovali, alebo ich nepripomínali.

Takže tu môžeme nájsť rozpätie od Poly Negri (pôvodným menom Apolonie Chalupcovej), cez Petra Lorreho (narodený v Ružomberku), k Paulovi Newmannovi (matka

od Humenného), Jánovi Kádárovi (matka z bydliska v Rožňave ho šla porodiť do Budapešti), Andy Warholovi i Steeve McQueenovi¹⁾ až ku nositeľom posledných Oscarových titulov z roku 2008, kde v pozadí najlepšieho zahraničného filmu roka *DIABLOVA DIELŇA*, rakúskeho režiséra Stefana Ruzowitzkeho je rodák z podtatranskej Veľkej Lomnice Adolf Burger, žijúci dnes v Prahe, autor predlohy k filmu. Za ocenením Oscarom najlepšieho scenára za menej všimnutý hollywoodsky film *JUNO* je aj mladý americký režisér Jason Reitman. Ten je už dokonca z druhej generácie úspešných komédiografických hollywoodskych režisérov, po otcovi Ivanovi Reitmanovi, rodákovi z Komárna, ktorého rodičia sa vysťahovali spolu s ním ako maloletým zo Slovenska začiatkom päťdesiatych rokov. V pozadí týchto uplatnení a talentu je neraz mnohostranná a pretavená polyetnická a polyreligiózna skúsenosť, ktorú si prinášali aj priamo či nepriamo zo stredoeurópskeho prostredia, svojho slovenského či aj iného, alebo zmiešaného pôvodu, ktorý neraz priamo či nepriamo determinoval ich umelecké ambície, rast i zameranie.

Dcéra slovenského drotára

Príbeh Poly Negri je v niečom originálny a v mnohom má spoločné súradnice, keď pol etnická danosť po slovenskom drotárovi (otec Juraj Chalupec bol rodákom z kysuckej Nesluše) sa roztápa v zložitých rozmeroch mnohostrannej i prijatej identity väčších a dominujúcich kultúr, ktoré ju aj pochopiteľne väčšmi, alebo podstatne formovali a spoluvytvárali novú podobu originálneho talentu a zjavu. V slovensko-poľských kultúrnych a historických vzťahoch možno ho zaradiť medzi tri kľúčové mýty alebo legendy osobností, ktoré mali a majú odlišné interpretačné kódy vnímania na oboch stranách Tatier. Oveľa širšie dochádzalo aj k ich odlišnému spôsobu prenosu na filmové plátno a do populárnej či umeleckej literatúry. Najmä u zbojníka Juraja Jánošíka a grófa Mórica Beňovského, krátkodobo aj kráľa Madagaskaru, obaja rovnako tajomne a mýticko zahynuli ako dobrodružne žili. Ich korene a mnohovrstvové prenosy faktov prestupujú do legiend i príbehov ľudovej a umelej slovesnosti už od 18. storočia, kedy sa narodili. Mýtus Poly Negri je najmladším, jeho až postmoderný presah možno sledovať až do súčasnosti, cez znovuobjavenie jej polozabudnej tvorby, najmä z nemej éry kinematografie, kde jednotlivé kultúry sa ho usilujú nanovo národne „privlastniť“ a oživiť. Herečkin zjav a účinkovanie vyúsťuje do jej novodobého a nedávneho označenia ako najvýznamnejšej poľskej filmovej herečky v dejinách vôbec, svoje miesto má v nemeckej kinematografii, čo dokumentuje berlínske kinematografické múzeum, rovnako nezabúda na ňu a takmer výlučne si ju privlastňuje aj najmä Hollywood. Pokúša sa to napríklad zdokumentovať „zabúdaním“ na predchádzajúce a nasledujúce neamerické, teda európske etapy jej účinkovania vo filmoch aj poľský režisér žijúci v USA Mário Kotkowski v dokumentárnom titule: *LIFE IS A DREAM IN CINEMA: POLA NEGRI* (ŽIVOT JE SNOM VO FILME: POLA NEGRI, 2005), hoci boli pre jej kariéru veľmi významné a neoddeliteľné od jej umeleckého profilu.²⁾

1) Miloslav Rechci, Jr., O slovenských veľikánoch v Amerike, o nichž se spíše neví. Dokončení z předcházejícího čísla. *Forum scientiae. Časopis akademické a vědecké obce* 2, 1995, č. 11, s. 15.

2) Renáta Šmatláková, *Kalendář filmových výročí 07*. Bratislava: Slovenský filmový ústav 2007,

Nedožitý jubileum narodenia a úmrtia herečky (1897–2007) sprevádza znovuvádzanie filmov po amerických mestách a festivaloch, a v Európe doposiaľ najväčšie sympóziu o jej tvorbe v Katoviciach, výstava a dvojjazyčný katalóg z poľských a nemeckých archívov, ale aj prehliadky filmov po poľských a európskych mestách, ktoré nekončia Bratislavou a Prahou v apríli 2008.³⁾ Teda aj Slovensko, po jediných známych povojnových a jednorazových premietaniach jej filmov *BESTIA* (BEŠTIA, 1917, réžia Alexander Hertz) a práve vtedy Poliakmi zrekonštruovanom *DER GELBE SCHEIN* (ŽOLTY PASZPORT, ŽLTÝ PAS, 1918, réžia Eugen Illes a Victor Janson)⁴⁾ už z nemeckej etapy účinkovania, sa prvýkrát ucelenejšie zoznámia s jej hereckou tvorbou, hoci jej mýtus a legenda ju tam publicisticky sprevádza s viacerými variantmi miesta a dátumu jej narodenia a pôsobenia už od dvadsiatych rokov minulého storočia až do prítomnosti a doposiaľ tiež nie je celkom jednoznačne vyjasnená.

Napríklad slovenské *Gazdovské noviny* v roku 1930 okrem iného uviedli, že „slávna herečka bola rodáčka zo Slovenska (od Žiliny). Jej pôvodné meno bolo Chalupecká.“⁵⁾ Okrem malej nepresnosti v mene, malo by byť Chalupcová, traduje sa, že pri určovaní miesta narodenia zrejme tu dochádzalo aj k prenosu z nemeckej tlače pri jej úspešnom účinkovaní v Berlíne, po počiatkovej kariére v rodiacom sa poľskom hranom filme nemej éry vo Varšave. Zároveň nie je doposiaľ známe, že by niečo podobné o mieste narodenia a pôvode uviedla americká alebo čo len slovenská krajanská tlač v USA či inde. Zvolené pseudonymom Pola Negri, po jej obľúbenej dobovej talianskej poetke Ade Negri, už v prvej, poľskej etape účinkovania v rokoch 1914–1916, akoby znemožňovalo aj americkým Slovákom pri jej účinkovaní v Hollywoode poznať niečo bližšie o jej slovenskom pôvode a o otcovi, ktorý jej osobnosť tiež významne profiloval. Neregistrovala to, pokiaľ je mi to známe, ani hollywoodska a americká tlač, keďže sa vtedy herečka k nemu navonok, popri poľskom pôvode, nehlásila. V Spojených štátoch amerických ju v dvadsiatych rokoch minulého storočia vnímali v superlatívnych titulkoch, aspoň podľa ich koláže zverejnenej vydavateľom v knihe, ako „Famous Polish Star Called Most Beautiful Woman in World“ alebo „Artistic Polish Countess Greatest of Actresses, Rares of Screen Types“,“⁶⁾ teda ako mimoriadne krásnu, dokonca najkrajšiu ženu sveta, umelecky orientovanú poľskú šľachticnú a jedinečnú herečku filmu. Nie je

s. 14. Autorka tu prekvapujúco vo výbere „Jubilanti svetovej kinematografie“, napriek archívnym zdrojom v samotnom SFÚ, uviedla Polu Negri iba ako americkú herečku. Nezaznamenala jej poľsko-slovenský pôvod, ani prinajmenej ďalšie významné nemecké a európske účinkovanie.

3) Pola Goes to Hollywood. In: Jiří F l í g l (ed.), *Febiofest 2008*. Praha: Febiofest 2008, s. 282–293. Pre Věroslava Hábu je tam Pola Negri „Apolonia Chałupiecowa, polská herečka, jež svými filmy oslnila Evropu a nadchla Ameriku“ (s. 283).

4) Viliam J a b l o n í c k ý, *Korene na Slovensku. Slovensko, film, zahraničie. Roots in Slovakia. Slovakia, Film, Foreign Countries. Medzinárodný festival filmových klubov 12.–18. mája 1996, Banská Bystrica*. Banská Bystrica: Asociácia slovenských filmových klubov, s. 65, 66, 82. Článok a súpis titulov a osobností v katalógu a filmy Pola Negri uviedol zostavovateľ cyklu a autor textov v katalógu.

5) Lena G a l a n d o v á, *Film na Slovensku 1918–1938. Bibliografia článkov zo slovenských novín*, Martin: Matica slovenská 1982, s. 271.

6) Pola N e g r i, *Memoirs of a Star*. Garden City, NY: Doubleday 1970. Citáty titulkov z novín a časopisov sú z dobových amerických médií, z ich opakovanej koláže, na prednom a zadnom vnútornom obale knihy.

známe tiež, že by sa okrem listov príbuzným na Slovensko, priznávala verejne predtým a inde aj k slovenskému pôvodu otca, ktorý ju neobyčajne fascinoval a formoval už od ranej mladosti i so svojou legendou o živote a smrti, k čomu sa vyznala v memoároch. Tie anglicky vyšli až roku 1970, keď už v kinematografii bola zväčša zabudnutá, veľmi utiahnutá a zostarnutá žila v San Antonio v Texase, kde knižne vydanými pamäťami akoby chcela programovo zakonzervovať legendu mladosti a krásy i talentu zo svojej veľkej a originálnej filmovej kariéry dominujúcej, ale takmer aj ukončenej v nemej ére kinematografie. To boli aj dôvody, prečo v záverečnej tretine života prakticky nevystupovala na verejnosti, hoci asi inak by to bolo, ak by dostala mimoriadne ponuky účinkovať vo filmoch.

Istý čas aj v slovenských novinách kolovali správy o jej narodení v kysuckej dedine Nesluša, kde podľa jej generačných vrstovníkov prežila aj svoje detstvo. Hovorilo sa však aj o tom, že pochádza z talianskej Lombardie [pletlo ich zrejme prevzatie mena Negri po talianskej rovnomennej poetke Ada Negri], z ruskej šľachtickej rodiny [tam ich zrejme mýlilo, že sa narodila na Rusmi obsadenom území Poľska do roku 1918], že prijala meno Negri, lebo je počerná. Avšak nič z toho nie je pravda [zvýraznil V. J.],

zosumarizoval svoje poznanie filmový historik Richard Blech, píšuci aj pod pseudonymom Ivan Sinec v roku 1993.⁷⁾

Podľa neho Pola Negri na Slovensku vôbec nikdy nebola:

Vo svojich Pamätiach hviezdy, ktoré vyšli v New Yorku niekoľko rokov pred jej smrťou, spomína, že bola v poľských Tatrách a „pozerala sa do otcovej vlasti z končiarov“. K omylu o jej narodení či pobyte v Nesluši došlo zrejme zámenou osôb. Pola Negri mala sesternicu, ktorá sa taktiež volala Apolonia Chalupcová, a tá so svojim otcom Pavlom Chalupcom žila niekoľko rokov v Nesluši, potom sa vydala a pod menom Apolónia Niewaldová žila dlhé roky v Krakove.

Napriek tejto logicky a výpoveďou zdôvodňovanej teórii, zostávajú na Slovensku autori tvrdiaci, že Pola Negri v Nesluši bola, dokonca ju aj častejšie navštívila so svojou matkou, po zatknutí otca Juraja Chalupca, v Poľsku nazývaného Jerzy. Hlavným zástancom tejto teórie bol regionálny historik a básnik Štefan A. Brezány, čo po ňom opakoval nitriansky spisovateľ a publicista Ladislav Zrubec. Ten v článku „Vamp nemého filmu. Dcére slovenského drotára Pole Negri ležal pri nohách celý filmový svet“, v cykle Významní rodáci vo svete, uvádza, že: „Až do konca života udržiavala písomné styky s príbuznými Chalupcovcami na Slovensku.“⁸⁾ Boli adresované bratancovi Poly Negri Alexandrovi Chalupcovi, žijúcom už v Liptovskom Hrádku. Ich otcovia, Polin Juraj a Alexandrov Pavol Chalupca boli bratmi a obaja sa narodili v Nesluši. Prvý roku 1870, druhý v roku 1878. Herečka mala pozývať svojho bratanca Alexandra do Ameriky, ale cesta sa nerealizovala. Ten jej však posielal

7) Ivan S i n e c, Tajomná Pola Negri. *Národná obroda*, 17. 12. 1993, č. 294, s. 13.

8) Ladislav Z r u b e c, Vamp nemého filmu. Dcére slovenského drotára Pole Negri ležal pri nohách celý filmový svet. *Slovenská republika, Víkend* 5, 23. 1. 1998, č. 18, s. 8.

*Pola Negri jako Carmelita De Bórdoba
ve filmu THE CHEAT (1923)*

Foto archiv

drevené pamiatkové predmety pomerne často, najmä k Vianociam, a na jej želanie vyexpedoval aj sušené huby. Páčili sa jej vyrezávané valašky, drevené črpáky na žinčicu, drevené vyrezávané lyžičky, vázičky [...] Potrpela si na tom, aby na Vianoce mala hubovú polievku, uvarenú z húb zo Slovenska.

Tvrdila to Ladislavovi Zrubcovi, už po smrti Alexandra, jeho manželka Jolana Chalupcová v roku 1976. Dodávala dokonca, že jej záujem o príbuzných na Slovensku vychádzal z toho, že „takto sa aspoň spomienkami chcela vrátiť k dedovizni jej predkov, do Nesluše, kde chodievala výletovať. V listoch často spomínala, že by rada, ešte aspoň raz videla rodisko svojho otca, miesta kam chodila k starým rodičom šantiť.“ Zrubec svedčí, že videl list zaslaný už vtedy vdove po Alexandrovi, Jolane Chalupcovej, kde ju Pola Negri prosí,

aby v jej mene položila na bratancov hrob veniec [...]. K Chalupcovcom do Liptovského Hrádku od konca päťdesiatych rokov písala Pola Negri ročne dva-tri listy a niekoľko príležitostných pozdravov. V listoch sa podpisovala ako Pola Chalupcová. Ale listy, ktoré diktovala svojim sekretárkam, Leachovej alebo Arantovej, sú bez podpisu, až na jednu výnimku, kde nechýba podpis Pola Negri.

Na rozdiel od záverov Richarda Blecha, Ladislav Zrubec koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia opätovne tvrdil, že

Neúnavný básnik a kronikár Štefan A. Brezány sa podujal na exaktné výskumy genézy Poly Negri. Študoval v archívoch v Nemecku a v Poľsku. Dokázal aj to, že Pola Negri svoje detské roky 1910–1911 prežila u starých rodičov v Nesluši, na Kysuciach. Zistil, že rodinu Chalupcovcov z Poľska napokon vypovedali a prisťahovali sa do Nesluše, kde bývali na dvoch miestach. Matka Poly Negri bola vraj krásavica a chodila šif do bohatších rodín. Bližšie údaje o rodičoch Poly Negri už nepoznáme. Údajne sa v tridsiatych rokoch vrátili späť do Poľska.

Či ide o zámenu osôb s rovnakým menom, vraj také mala mať sesternica, zrejme z druhého pokolenia Apolonia Chalupcová, alebo majú pravdu s pobytom herečky na Slovensku L. Zrubec a Š. A. Brezány, bude treba dokumentačne ešte doložiť. Ladislav Zrubec publikoval aj kópiu informácie, že v roku 1977 obdržal od rodiny „posledný list, ktorý nám zaslala Pola Negri“, nepublikuje však tam kópiu samotného listu. V článku jednoznačne odmietol aj tvrdenie o rómskom pôvode otca, čo mimochodom odmietala aj poľská vetva rodiny Chalupcovcov, naopak čo mýticky a opakovane tvrdili a tvrdia takmer všetci poľskí bádatelia jej biografie a diela: „Americká reklama tvrdila, že po otcovi má cigánsku krv, čo však *nebola pravda* [zvýraznil V. J.]. Bola to jedna zo senzácií, ktoré Pola Negri zbožňovala.“⁹⁾

Pôvodnú teóriu a mýtus zo slovenských medzivojnových a povojnových novín a časopisov, že sa narodila v rodisku svojho otca, dedine Nesluša, nachádzajúcej sa na severozápadnom Slovensku, pri Kysuckom Novom Meste a neďaleko Žiliny, dnes čosi s vyše 3 000 obyvateľmi, hoci mala aj nad 4 000, už nezastáva takmer nikto. Na webovej stránke obce Nesluša, sa okrem iného uvádza:

Správa o tom, že Pola Negri vlastným menom Barbora Apolónia Chalupcová sa narodila v Nesluši, pravdepodobne nie je pravdivá. Niet záznamu v matrike, niet krstného listu. Pravdou však je, že otec Apolonie – Juraj Chalupec bol drotár a pochádzal z Nesluše. Drotárom bol aj jej starý otec, tiež neslušský rodák. Je veľmi pravdepodobné, že bývala spolu s matkou Eleonórou rodenou Kielcewskou určitý čas v Nesluši.

Posledná veta je stále prinajmenej diskusná, skôr však nepravdepodobná.¹⁰⁾

Dôležité rodné listy otca Juraja Chalupca (1870–1920?) a starého otca Adama (narodený 1837) pôvodom z Nesluše a rovnako ako jej predkov odtiaľ zo strany starej matky, po ktorej nosila aj pôvodné meno Apolonia Chalupcová, ktorej poznáme tiež len rok narodenia v Nesluši, 1841, bude treba ešte len publikovať.

V podstatnejšom niekdajšom slovensko-poľskom „spore“ o mieste narodenia argumentačne významne k tomu prispela aj na Slovensku známa publikácia Wiesławy Czapińskiej *Polita*,¹¹⁾ ktorá v dokumentačnej prílohe na s. 32a uvádza odpis z matriky

9) Tamže.

10) <www.neslusa.sk>.

11) Wiesława Czapińska, *Polita*. Warszawa: Wydawnictwo Radia a Telewizji 1989, s. 32a. Odpis skrócony aktu urodzenia z 18. kwietnia 1978.

z mestečka Lipno, nachádzajúcim sa medzi Varšavou a Toruňou. Hoci autorka ešte neuviedla priamo kópiu matriky, čo ešte mohlo vyvolávať pochybnosti o mieste a presnom dátume narodenia herečky, keďže sa ich predtým i zásluhou Poli Negri v memoároch a encyklopédiách uvádzalo niekoľko odlišných.¹²⁾ Poľsko-nemecký katalóg k výstave *Pola Negri. Legenda kina. Eine Kinolegende*, z roku 2007 však pochybnosti a diskusiu takmer definitívne plne vylúčil a uzavrel. Publikoval matričný zápis v ruštine, keďže vtedy sa táto časť Poľska nachádzala ešte v ruskom zábore – zóne. Mená rodičov a ich budúcej slávnej dcéry z Lipna boli uvedené nielen v azbuke, ale aj poľskom prepise: otec, pôvodne Juraj, je tu zapísaný rusky ako Georgij a poľsky Jerzy Chalupiec, matka Eleonóra a dcéra Apolonia s rovnakými menami sú v oboch jazykoch.¹³⁾ V čitateľnejšom odpise matriky v knihe *Polita* je dátum narodenia uvedený 3. januára 1897 ako dcéra Eleonory Kelczewskej ale už s popoľšteným menom uvádzaného Juraja Chalupca ako Jerzyho Chałupca,¹⁴⁾ ktorý v ruskom origináli sa nenachádza v poľskom, ale pôvodnom slovenskom prepise priezviska.

Mýtus cigánskeho pôvodu

V mýtckej interpretácii života a diela herečky polemiku naďalej vyvoláva aj nejednoznačné definovanie pôvodu po otcovi. Negri v memoároch o ňom jednoznačne viackrát hovorí ako o Slovákov, aj keď sa zmieňuje o akejsi čiastočke cigánskej krvi. Slovenskí autori väčšinou spriaznenosť s Cigánmi-Rómami jednoznačne odmietajú, na rozdiel od viacerých zahraničných, pripisujú to propagandistickému využívaniu istej osmahlosti a počernosti herečky, ktorej na zvýraznenie požadovanej príťažlivosti znásobujúcej exotičnosti v Hollywoode, sa mal použiť aj jej zdanlivo cigánsky pôvod po otcovi a reálne zdokumentovaný šľachtický po matke.¹⁵⁾ Niet však na to dostatok argumentov ani dôkazov i svedectiev od príbuzných, aspoň v prvom prípade. Naposledy tým argumentoval pri písaní o terajšej výstave Pole Negri Piotr Kulesza v poľskom *Kine*,¹⁶⁾ keď odôvodňoval herečkinu výbušnú povahu vraj cigánskym pôvodom otca. Je to ale len rozvíjanie jedného mýtu, ktorý úplne nezomrel a ktorý aj herečka čiastočne vedome rozvíjala v súčinnosti so stratégiou dobového Hollywoodu a štúdia Paramount Pictures, kde začas bola prvou hviezdou. Inak ďalšie argumenty Kulesza prijímam, aj uvádzanie pôvodného priezviska Apolonia Chalupiec (slovenčina dodáva ešte koncovku – ová a vypúšťa pri skloňovaní e, teda Chalupcová a nie Chalupecová) i jeho priznanie popoľštovania verzie na Chałupiec.

12) Ešte aj v skladačke k prehliadke filmov Poly Negri v Bratislave, 1.–6. apríla 2008, uvádza mylne Richard Blech v úvode, Pola Negri Legendy a skutočnosť, nesprávny dátum a rok narodenia: 1. 1. 1896. V skutočnosti to bol 3. 1. 1897.

13) Krystyna Z a m y s ł o w s k a, Piotr K u l e s z a, Edward Z a m y s ł o w s k i (eds.), *Pola Negri. Legenda kina. Eine Kinolegende*. Łódź: Muzeum Kinematografii 2007, s. 7.

14) W. C z a p i ń s k a, c. d.

15) (dpa), Zum Tod von Pola Negri. Die erste „femme fatale“ des Kinos. *Neue Zürcher Zeitung*, 4. 8. 1987, č. 177, s. 5. Posmrtné, v nekrológu, v správe prevzatej agentúrou dpa aj pre významný európsky denník *Neue Zürcher Zeitung* bola herečka jednostranne a skreslene „Tochter eines Zigeuners und einer polnischen Mutter.“

16) P. K u l e s z a, Pola Negri. *Kino* 4, 2007, č. 9, s. 55.

Zrejme sa Kulesza tiež opiera o argumentáciu Czapińskiej z jej *Polity*, ktorá otca Jerzyho, nie však už Juraja, pokladá dokonca za polo-cigána („Pół-Cygan“).¹⁷⁾ Nadväzujú na predchádzajúcich nositeľoch tohto mýtu, ktorý sa šíril najmä v Hollywoode, po tom čo vytvárala nielen veľké historické ženské postavy európskych a svetových dejín, ako Sappho, Salome, Madame Dubarry, ruskú cárovnú Katarínu II, či Madame Bovary podľa románu Gustáva Flauberta, ale aj originálnych etnických a religióznych skupín. Španielsku cigánku *Carmen*, podľa novely Prospera Mérimée, si napríklad zahrala v rovnomennom filme Ernesta Lubitscha z roku 1918, ktorý sa uvádzal aj pod anglickým etnicitu zvýrazňujúcim titulom *GYPSY BLOOD*, postavu židovského dievčaťa zas v spomenutom *ŽLTOM PASE*. Piotr Kulesza argumentuje iba jej prisudzovanými vonkajšími znakmi a charakteristikami. Nespokojnosťou duše a večným tuláctvom, ktoré mala mať po otcovi. Ibaže typickí slovenskí schudobnení drotári-remeselníci, nemali takmer nikdy rómsky/cigánsky pôvod, hoci ich niektoré prejavy mohli byť posudzované ako spoločné, či skôr príbuzné. Drotári sa skoro vždy však uplatňovali individuálne a v miniskupinkách, na rozdiel od výlučne kolektívne sa prejavujúcich, žijúcich a zabávajúcich cigánov/rómov. Aj ich remeselné techniky sa značne odlišovali, drotári dominantne využívali na všemožné remeselné ale i umelecké práce práve drôt, iné mali oblečenie i iné prejavy a zvyky, cieľavedome sa zameriavali na zväčša poctivé presadenie sa svojou prácou a zručnosťou nielen doma, ale predovšetkým v širokom zahraničí. A Juraj Chalupec pochádzal z koncentrovanej oblasti predovšetkým sezónnych remeselníkov z Kysúc na Slovensku nazývanej aj Drotáriou. Mnohí z nich sa mimoriadne presadili v rôznych končinách Európy a sveta, i v Poľsku, len vo Varšave ich na rozhraní 19. a 20. storočia malo byť až okolo tristo. Mali aj väčšie manufaktúry a dielne, kde sa na dlhšie, neraz i celoživotne usádzali. Polu Negri práve hlavný autor monografie o drotároch Karol Gulega¹⁸⁾ uvádza ako nevšedný príklad potomka remeselníka, ktorá sa vynikajúco presadila v pre nich netypickej, hereckej oblasti: Pod záberom z filmu *MADAME DUBARRY*, č. 143 uvádza: „Apolónia Chalupcová, dcéra drotára J. Chalupca z Nesluše ako filmová herečka pod umeleckým menom Pola Negri.“ O príčine obľúbenosti slovenských drotárov v Poľsku ďalší autori tam píšú:

Podstatnou príčinou bola pomoc, ktorú dostávali poľskí intelektuáli od drotárov, keď sa usilovali dostať do bezpečia cez vtedajšie rakúsko-uhorské hranice po stroskotaní povstania v roku 1831. Nejednen sa zachránil prezlečený za drotára a dostal sa na bezpečnú uhorskú pôdu.¹⁹⁾

Mimochodom, na strane poľských povstalcov bol pri Krakove zranený jeden z najväčších slovenských romantických básnikov, autor básne *Mor ho!*, Samo Chalupka. Jeho účinkovanie za oslobodenie Poliakov v devätnástom storočí nemá o nič menší romantický pátos ako básnika a lorda Byrona v zápasoch na strane Grékov proti Turkom. Zostáva však v okruhu predchádzajúcich literárno-mýtických zamlčaní a interpretácií, ktoré v dvadsiatom storočí už nahradili dominujúce filmové a kinematografické, či

17) W. Czapińska, c. d., s. 18.

18) Karol Gulega, *Svet drotárov. Die Welt der Drahtbinder*. Martin: Matica slovenská 1992, obraz č. 143.

19) Tamže, s. 16.

neskôr televízno-mediálne príbehy ako dokumentujeme aj pars pro toto na skúmanej legende herečky.

Argumentácia Czapińskiej v prospech cigánskej etnicity, ale i ďalších poľských autorov, ktorí tento hollywoodsky rodinný mýtus jednostranne prevzali,²⁰⁾ nie je presvedčivá ani dostatočná aj vzhľadom na popisovaný „nepokoj“ v rodine Chalupcových začiatkom 20. storočia. Vychádza z prekvapujúco až príliš redukované preložených poľských Negriných memoárov a nie ich originálu. Vraj Polin otec stále kdesi odchádzal a vracal sa a znovu polotajomky odchádzal do Varšavy. Vraj to bolo uháňaním pekných dievčat a jeho neverou. I obľúbenosťou zábav v mužskej spoločnosti.²¹⁾ Gulega však nepriamo popisuje aj dobové príbuznosti zábav drotárov s popisom Czapińskiej u mytologizovaného polo-cigána Jerzyho.

Aj pred doposiaľ nepublikovanými jednoznačnými dôkazmi a dokumentami, som ochotný viac veriť pôvodným Negrinim pamätiam v origináli. Pri uznaní pravdepodobne nanajvýš čiastočky cigánskeho pôvodu slovenského otca²²⁾ a hlavne opise skôr jeho revolučnej, propoľskej a dobovo proticársko, protiruskej činnosti, i keď doposiaľ nie sú tieto tiež legendárne činnosti Juraja Chalupca dostatočne historicky doložené a popísané.

Poľské vydanie pamätí

Pri interpretácii postavy a osudov otca a herečky i jej názorov napomáha mi v tom aj samotná originálna verzia pamätí v angličtine, *Memoirs of a Star*,²³⁾ ktorá sa veľmi líši, čo je prekvapujúce, až zarážajúce, od poľského, značne skracovaného a upravovaného prekladu najmä v biografickej časti osudu herečky a jej rodiny. Očividne tu pracovala silná dobová ideologická cenzúra, alebo autocenzúra, ktorá brutálne zasahovala v niektorých veľmi významných pasážach. Inak by možno hrozila až možnosť nevydania knihy. Prekvapuje však, že v Poľsku doposiaľ nevyšla úplná a dokompletizovaná verzia životopisu herečky ani po štyridsiatych rokoch, k dispozícii je stále iba neúplný preklad z roku 1976.²⁴⁾ Retušované sú niektoré ideové a politické názory Poly Negri i niektoré podstatné skutočnosti z jej rodinného života, najmä hlboký vzťah k otcovi

20) Jan F. L e w a n d o w s k i, *Pola Negri w Sosnowcu*. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2007, s. 9, 10. Autor, neuvádzajúc zdroj citátu, oprávnenne polemizuje s tvrdeniami Adolpha Zukora, šéfa Paramountu, ktorý sa mal tiež narodiť na Slovensku, o zapálení domu rodičov Poly Negri kozákmi i o jej štúdiách v Petersburgu – doložené sú iba z Varšavy. Priamo však nekoriguje v citáte mýtický uvádzaný pôvod otca „polocigána“ zo Slovenska, po ktorom „musiała mieć w sobie istotnie domieszkę krwi cygańskiej“ a „był po prostu wędrownym cygańskim kotlarzem“. Czapińska neakceptovala odmietnutie tejto verzie aj potomkami a príbuznými otca Poly Negri žijúcimi v Poľsku, ako sa priznala na konferencii o nej v Katoviciach v roku 2007.

21) W. C z a p i ń s k a, c. d., s. 18.

22) P. N e g r i, *Memoirs of a Star*, s. 16. V originále: „Jerzy Chalupec. He was not even Polish but a Slovakian immigrant with probably more than a touch of the Bohemian gypsy in his blood.“ V poľskom preklade (s. 14): „Jerzy Chałupiec nie był Polakiem, lecz imigrantem, Słowakiem, ze sporą domieszką cygańskiej krwi.“ V oboch prípadoch sa tu hovorí o emigrantovi Slovákov, ale v angličtine je zdôraznené pravdepodobnosť viac ako zlomku cigánskej krve.

23) P. N e g r i, *Memoirs of a Star*.

24) P. N e g r i, *Pamiętnik gwiazdy*. Warszawa: Czytelnik 1976, s. 480 (preklad Tadeusz Evert; doslov Jacek Fuksiewicz).

a jeho dramatickému životu, ktorý tvorí osobitnú mytologickú zložku herečkinho životopisu a kariéry. Dokonca v preklade „vypadol“ i spoluautor a ďalší spolupracujúci na knihe. Aj z priamej výpovede spomenutej jedinej doposiaľ známej monografistky životopisu herečky je zreteľné, že i Czapińska sa pri písaní monografie v roku 1989 opierala iba o dobovo poznačenú verziu poľského prekladu a nie anglický originál. Aj keď každé pamäti sú subjektívne, nevriavac o herečkiných, ktorá si na mýtoch mimoriadne zakladala. Nepreložené a chýbajúce v poľštine napríklad na strane 15 je (!):

Both my grandmother [matka otca Juraja Apolonia, ktorá s nimi žila v Poľsku] and mother were extremely devout Catholic and everywhere there were crosses, Madonnas, depictions of religious scenes. I cannot remeber secular picture in the house. What need had we of portraits of each other, when we had each other?²⁵⁾

Atd. Na symboloch v dome je tu zdôraznený, podľa Negri, až extrémne religiózny vzťah poľskej matky a slovenskej starej matky ku kresťanstvu – katolicizmu. Predsa však prekvapuje, že ani túto pasáž v dobovom Poľsku sedemdesiatych rokov minulého storočia nebolo možné, alebo ani nechceli v preklade publikovať...

Pola Negri ďalej popisuje napríklad situáciu v Poľsku po zatknutí jej otca angažujúcom sa v protiruskom odpore. Preklad tiež chýba alebo je značne upravený v citovanom poľskom *Pamiętniku gwiazdy* na strane 17:

Throughout 1904 and 1905, there had been rioting in Warsaw. The people were agitating for their freedom from the Russian occupation. My father „mistress“ was one of the underground organisations fighting the Imperialist regime. There were many such at the time: Anarchists, Socialists, Monarchists, Communists, and those who wanted a democratic government for Poland not unlike the one in America. The climax of these Warsaw riots was bomb thrown killing a Russian general [poľský preklad tu upresňuje „po zamachu bombowym na Skłona“] who had been a favourite of the Tsar...²⁶⁾

Ďalej chýbajú aj texty z anglického originálu na stranách 42 a 43, ktoré v poľštine úplne absentujú na stranách 39 a 42. Odsentimentalizovanú polohu videnia matky a dcéry svojho muža a otca, ktoré ním boli celoživotne fascinované, vecne faktograficky popisujú situáciu neslobodného poľského národa a odboja, tu možno trochu pateticky, ale pravdepodobne i vecne faktograficky heroizujú Jurajovu pozíciu ilegálneho odporu, spolu s revoltujúcou generáciou Poliakov, voči utláčajúcim cárskym Rusom. Niet tam ani zmienky o prijednoduchom klamárovi a sukničkárovi, hoci možno ani tu nemusel byť celkom nevinný, ktorý chce iba balamutiť svoju o desať rokov staršiu ženu a mladučku dcéru Polu, čo iba vo výlučne negatívnej legende rozvíja Czapińska v *Polite*.²⁷⁾

25) P. N e g r i, *Memoirs of a Star*, s. 17.

26) Tamže, s. 20.

27) W. C z a p i ŋ s k a, c. d., s. 18.

Pracovní fotografie z natáčení filmu A WOMAN COMMA DS (1932):

Pola Negri, režisér Paul L. Stein a kameraman Hal Mohr

Foto archiv

Prekvapuje aj vynechanie významnej časti prekladu z liečebného pobytu vtedy mladej a dospievajúcej Poly Chalupcovej v poľskej časti Tatier. Tým aj zamlčanie jej emotívneho vzťahu k pôvodnej vlasti svojho otca, Slovensku, ktoré bolo do roku 1918 Horným Uhorskom (Slováci a Česi prísne rozlišujú viacnárrodné Uhorsko od jednonárodného Maďarska po roku 1918, rovnako Maďar a Uhor, čo pravdepodobne aj v poľštine sa historicky, kultúrne a geograficky i politicky, žiaľ, zriedka rozlišuje: Węgier a Magyar), či časťou neskôr vzniknutého Československa, vnímaného pod Tatrami v Negrinej verzii nepresne ako „českej provincie Rakúska“.

Minimálne od päťdesiatych rokov minulého storočia Pola Negri dávalo najavo prínajmenej v korešpondencii doceňovanie aj „slovenskosti“ svojmu bratancovi Alexandrovi Chalupcovi a jeho žene Jolane z Liptovského Hrádku, ako to dokladá prínajmenej publicistický životopisec Ladislav Zrubec. Hoci aspoň niektorý z listov bude treba publikovať, čo sa doposiaľ nestalo. Vynechaný text v poľskom preklade v originále znie:

The sanatorium at Zakopane was in the Tatra Mountains, the highest range of the central Carpatians. They spilled over the southern border of Poland and into the Bohemian provinces of Austria destined to be renamed Czechoslovakia. From the terrace, where I took my afternoon rest, I could look up at Gerlachovka [slovensky Gerlach] and Rysy, the twin peaks that rose majestically over eight thousand feet. There was a great comfort in the knowledge that *my*

father's homeland began [zvýraznil V. J.] somewhere in the expanse between them. They were my mountains, the symbols of my birth and survival.²⁸⁾

(Vysoké) Tatry tu boli teda symbolmi Polinho zrodu a prežitia, ako to sama vyslovuje, čo si možno metaforicky odlišne interpretovať, ale vecne nám neodpovedá na otázku či kraj pod Tatrami, teda aj Neslušu niekedy navštívila. Možno vtedy, v čase vzniku poľského prekladu, ešte nepoznajúc dostatočne fakty o nej, mohlo to vzbudzovať aj predstavu, že sa niekde aj pod nimi, na Slovensku a nie nad nimi, teda v Poľsku i narodila a tomuto mýtu, ktorý by oslaboval jednoznačné poľské národné privlastnenie herečky, chceli zabrániť aj vydavatelia, či prekladateľ.

Otca Jerzyho-Juraja (rovnako ako matku a starú matku z otcovej strany) vnímala po celý život Pola Negri neobyčajne emotívne, neustále sa s ním na diaľku vyrovnávala, bol pre ňu tajomný vzdialený blízky, aj keď roky neprítomný a záhadne stratený. Posledné stretnutia s ním, hoci neobyčajne kratulinké, ju zdrvujúco poznačili v jej vedomí vzťahov, kde neskôr zaiste dominoval pekný pomer k matke, s ktorou žila spolu aj v USA a mali tam spoločne zdieľať aj hrob v Hollywoode, čo sa nestalo. Na jej pomníku v San Antonio je nielen nadpis Pola Negri, ale aj pôvodné meno po otcovi so slovenským a nie poľským prepisom: Apolonia Chalupec. Predtým však zažila ešte tajomnú, nepochopiteľnú a magickú smrť svojho hrdinského a možno nielen heroizovaného otca, ktorý bol najskôr väznený za protiruský odboj na strane Poliakov a mal zažiť aj skupinový odchod s porazenými Poliakmi na Sibír do dobových gulagov. Aj tento preklad je neuveriteľne redukovaný v poľštine, hoci chápem, že by v danej dobe, pri silnom vplyve ideologickej cenzúry, akýkoľvek protiruský tón buď nemohol vyjsť, alebo škrtý tam robil už redaktor, alebo dokonca text vynechával prekladateľ.

Rozhovor s matkou znie v origináli takto:

– Why didn't you tell me. How did he die?

– Your father died exactly as he had lived – fighting a war that was not his. He had the rank of Colonel in our army. He was killed in the push against the Bolsheviks. They say he was hero.

– Actually there had just been a great Polish victory. The Polish forces had repelled the Russian invaders, pushing them all the way back to Kiev.²⁹⁾

V poľštine je celý text zredukovaný iba na minidialóg:

– Dlaczego mnie nie zawiadomiliście? Jak umarł?

– Poległ w bitwie.³⁰⁾

28) P. N e g r i, *Memoirs of a Star*, s. 72 (úvod do kapitoly 3). V poľštine: P. N e g r i, *Pamiętnik gwiazdy*, text chýba na s. 62!

29) P. N e g r i, *Memoirs of a Star*, s. 164.

30) P. N e g r i, *Pamiętnik gwiazdy*, s. 144.

Je nepravdepodobné, že by prekladateľ Tadeusz Evert vedel viac o osude dramaticky vnímaného otca i okolnostiach smrti, ako autorka a herečka, pre ktorú matka a potom i samotná rozprávačka Pola viac používali *Dichtung/Básnenie* ako *Wahrheit/Pravdu* a tak všetko zdôraznené jednoducho vyhodil. Podobne ako to robil pri viacerých iných lyrických, dopĺňujúcich a prehľbujúcich spomienkach a opisoch, hoci boli neraz veľmi závažné. Aká je teda vlastne pravda vzťahov dramatického troj až štvoruholníka otca, matky, starej matky a dcéry s obdivuhodnou umeleckou kariérou? Dokážeme to ešte vierohodne rekonštruovať a situovať do konkrétneho priestoru a času, neskreslene a objektívne? Zdá sa mi, že ostáva ešte veľa otázok a prinajmenej potreba viac upresňujúcich odpovedí, hoci pravda emotívnej pamäti a výpovede herečky, aspoň v rodinnej mytológii, sa prikláňa skôr na jej stranu, ako na neraz manipulujúcich prekladateľov, interpretov a vydavateľov. Zložitejšie to môže byť v jej osudových vzťahoch mimo plátna s Charlie Chaplinom a Rudolfom Valentinom, ktorého sa celý život považovala za jedinú oprávnenú a legitímnu vdovu, čo významne prispievalo k jej legende na plátne a mimo neho.³¹⁾

V slovenčine však stále čakáme na vydanie súkromných dokumentov a nielen na úplný preklad *Memoirs of a Star*, ktorý je doposiaľ aj poľským dlhom. Potrebná je aj monografia o dobe, tvorbe a herečke, ktorá má nielen slovensko-poľský alebo poľsko-slovenský, prinajmenej etnický a kultúrny pôvod, ale urobila aj závratnú kariéru svetového významu v poľskom, nemeckom a americkom filme a nielen nemej éry. Tá je aj dnes sotva spochybniteľná. Po európskej kariére sa Pola Negri presadila ako prvá herečka zo starého kontinentu v Hollywoode³²⁾ ako BELLA DONNA (rovnomený film z roku 1923) a femme fatale, svojou exotikou i talentom, súbežne s domácou Glorieu Swansonovou, ešte pred Gretou Garbo a Marlene Dietrichovou, najmä zásluhou režisérova Ernesta Lubitscha a Mauritz Stiller, ale aj, okrem iných, Adolpha Zukora z Paramount Pictures a viac divadelného ako filmového režiséra Maxa Reinhardta. Korene dvoch posledných prekvapujúco siahajú tiež do pôvodnej a možno trochu aj tiež do mýtickej a mytologizovanej vlasti jej otca a starých rodičov, hoci už nie do drotárskeho kraja na Kysuciach.³³⁾

Hollywoodska propagácia hviezd

Zrejme okolo každej veľkej herečky a herca a nielen e/migrujúcich z Európy by sme našli najmä, ale nielen v hollywoodskej kariére celý okruh metód hľadania spôsobov ako upútať rôznymi propagačnými metódami pozornosť na svoje hviezdy i prostredníctvom nich získať väčšiu a potom i opakovanú návštevnosť v kinách na ďalších a ďalších tituloch s konečným cieľom väčšieho zisku a úspechu. Tento mechanizmus by sa dal špecificky študovať aj na Pole Negri, iba sčasti som ho mohol pomenovať a reálnejšie

31) P. N e g r i, Stretnutie s Valentinom. Z memoárov hviezdy. *Ročenka ženy* '89, s. 166–169. Úvod napísal a preložil: Viliam Jablonický. Aspoň fragment z *Memoirs of a Star* publikoval v preklade ako doposiaľ jediný známy na Slovensku práve autor tejto state.

32) Steven C. E a r l e y, *An Introduction to American Cinema. From the Great Train Robbery to Star Wars and Beyond*. New York: New American Library 1978/1979, s. 35, 39.

33) M. R e c h c i g l, Jr., c. d., s. 16.

rozjasniť v rôznych podobách jej interpretácii a dezinterpretácii faktov i mýtizácii a legendarizovania za živa i post mortem najmä v poľskom a slovenskom prostredí, z ktorého vyšla. Jej originálny a umelo znásobovaný exotický pôvod zo vzdialených a tajomných končín stredo-východnej Európy, ale aj zložité rodinné, etnické a kultúrne korene a osudy sa čiastočne aj koncepčne využívali v legendarizovaní a mytologizovaní jej osobnosti konkrétnymi filmovými štúdiami už od počiatku účinkovania, časopiseckou a mediálnou prezentáciou, i spĺňaním tajomných očakávaní u divákov neraz až prostriedkami senzácii, čo zovšeobecnene na príklade star studies popísali už dobre iní, napríklad Richard Dyer a čo nebolo mojou hlavnou témou.³⁴⁾ Hneď od počiatku jej kariéry, ako to možno odčítať už z poľského titulu *BEŠTIA*, jej rodinné milieu, vrátane vzťahu k otcovi a matke voľne obmieňali už aj samotní tvorcovia, hoci už vtedy predovšetkým sa stávala ikonou vášnivých túžob a naplnených či nádejných erotických vzťahov, ktoré odvážne prekračovali zavedené dobové kinematografické štandardy pre divákov.

Viliam Jablonický (1948)

Kritik a historik filmu a kultúry, redaktor zaniknutých slovenských časopisov: *Film a divadlo*, *Most* (clevelandský štvrťročník pre slovenskú kultúru). Autor monografie *Filmár Viktor Kubal* (Bratislava, 1993), spoluautor *Dejín slovenskej kinematografie*, *Encyklopédie filmu* a mnohých ďalších filmových a kultúrno-historicky orientovaných titulov, esejí a článkov. Člen vedeckých, kultúrnych a spisovateľských spoločností, medzinárodných porôt filmových a televíznych festivalov, spoluorganizátor MFF Etnofilm Čadca.

(Adresa: Kapicova 4, 85101 Bratislava; vjablonicky@post.sk)

Citované filmy:

Bella Donna (George Fitzmaurice, 1923), *Beštia* (Bestia; Alexander Hertz, 1917), *Carmen* (Gypsy Blood; Ernest Lubitsch, 1918), *Diablova dielňa* (Die Fälscher; Stefan Ruzowitzki, 2007), *Juno* (Jason Reitman, 2007), *Life is a Dream in Cinema: Pola Negri* (Mário Kotkowski, 2005), *Madame Dubarry* (Ernst Lubitsch, 1920), *Mazurka* (Willi Forst, 1935), *Žltý pas* (Der gelbe Schein; Eugen Illes, Victor Janson, 1918).

34) Richard Dyer, *Stars*. London: British Film Institute 2001.

SUMMARY

POLA NEGRI:
E/MIGRATED FATHERS AND DAUGHTERS
AND THEIR MYTHS

Viliam Jablonický

The career and myth of actress Pola Negri, which culminated during the era of silent film, are closely associated with migration and emigration not only within Slovakia, but also in Europe and America. The small Central European territory below the Tatra mountains was the home of grandparents, parents, or successful children themselves, who grew up chiefly in the USA and became established as internationally renowned figures. In the world of film these artists included Peter Lorre, Adolph Zukor, Max Reinhardt, Andy Warhol, Steve McQueen, Ján Kadár, Paul Newmann, Ivan and Jason Reitman and even Audrey Hepburn. An unusual story of complex multi-ethnic and multi-cultural roots, begging even more complex interpretations and surrounded by myth, pieces together the dramatic life of Slovak tinker Juraj Chalupec. His relationship with an impoverished Polish noblewoman produced a future star of silent film: Apolónia Chalupcová (Chalupec) – Pola Negri, who initially worked in Poland, then in Berlin and finally in Hollywood where she entered the era of sound pictures with varying degrees of success. Her life was swathed in various myths, cultivated both on artificial and factual bases. These were partly revived during retrospectives of her films organised to mark the anniversary of Pola Negri (1897–1987). In his article, the author examines the context in which these myths arose, both from a media point of view and against a historical, Polish-Slovak background.

Translated by Karolina Hughes